

CHARMAINE LASAR

Si Charmaine Lasar ay naging fellow ng 58th UP National Writers Workshop noong 2019 at 11th Palihang Rogelio Sicat noong 2018. Ang kanyang nobelang “Toto O” ay nagkamit ng natatanging gantimpala sa Don Carlos Palanca Awards noong 2015 at pinarangalan din ng National Book Awards bilang Best Fiction in Filipino para sa taong 2017. Bukod sa pagtatangkang maging manunulat, isa rin siyang guro sa FIRST College sa probinsya ng Batangas.

ANG VALUE NG X KAPAG CHOPPY SI MA'AM

“Handa ka na?”

Saglit akong natigilan sa pagtipa habang nakakuyom ang kamaong napatitig sa kawalan. Tatlong salita, isang tanong. Oo o hindi lang naman ang hinihintay na tugon ng kausap ko sa telepono. ‘Yon nga lang, wala sa dalawang ‘yon ang gusto kong isagot.

Ang gusto kong sabihin, “Putang ina!”

Kagat-kagat ang labing pinigilan kong huminga. Pinigilang mag-isip. Pinigilang sagutin siya ng isang malutong na murang hindi niya rin naman maiintindihan kung para saan. Mali, maiintindihan pala niya. Katulad ko rin naman siya. Maiintindihan niya.

Narinig ko ang halakhak ng kaibigan ko sa kabilang linya. Hindi halakhak na masaya, kundi halakhak na mapait ... na buwisit. Mukhang pareho naming gustong magmura.

“Nakakatanga, ‘no?’” bulong niya.

Sa pagkakataong ‘yon, ako naman ang natawa. Matagal akong nag-isip ng sasabihin. Sa harap ko ay kumukurap-kurap ang text cursor ng ginagawa kong presentasyon, hudyat na kailangan kong magpatuloy sa pagtipa.

Tinitigan ko lang ang pagkurap ng cursor. Nakakapagod nang tumipa.

“Tonet, hindi ba tayo masaya?” tanong ko.

Narinig ko ang malalim niyang buntong-hininga. Nakuha ko agad ang gusto niyang sabihin: “Stop asking. Obvious naman ang sagot.”

“Bakit nga ba hindi tayo masaya?” giit kong naghahamon, nananantiya. Ito na rin naman ang pinuntahan ng usapan, e, di itodo na. “Ayan na, o, pagkatapos ng dalawang taon, finally, babalik na tayo sa eskuwelahan. Makikita na natin ang mga bata. Tagal nating hinintay ‘to!”

Malulutong na mura ang ibinato niya. Sunod-sunod. Iba-iba. Pati shibal ng Korea, ginamit niya.

“My gosh talaga, Patricia!” huling hirit ni Tonet. “Paano ba magiging masaya pagkatapos ng lahat ng nangyari? At totoo bang tapos na talaga ang lahat? You know, I was talking with Beb, alam mo ang sabi niya? Parang ibang tao na siya. Binago siya ng ilang taong ‘yon.”

Kumunot ang noo ko at sandaling inalala kung anong klaseng guro si Beb. Mahusay magturo, magaang katrabaho. Isa siya sa pinakamasipag sa lahat. Filipino teacher, homeroom adviser, adviser ng book club, at coach pa ng Volleyball varsity. Aktibo rin pala siya bilang organizer ng iba’t ibang event sa eskuwelahan. At dahil kuwela, madalas, siya pa ang host at intermission number? Walang problema, siya na rin do’n. Biruan namin, noong nagpaulan ng talento, nasa langit si Beb, nag-do-donate.

Si Tonet naman ay isang guro sa Ingles, Master Teacher III, at tagapayo ng The Torch, ang opisyal na pahayagan ng paaralang sekundarya ng Sta. Teresa. Dalawang dekada na siyang nagtuturo. Alam na alam na niya ang bawat sikot, liko, lubak, dumi, alikabok, mantsa, at dusta ng propesyong ito. Siya ang naging pinakamalapit kong kaibigan, kahit dekada rin ang agwat ng edad namin.

“Sino bang hindi nagbago?” tanong ko, kahit ang totoo, may kung anong ginhawa akong naramdaman nang malamang kahit ang pinakamahusay na guro, natuliro. Binago rin ng pandemya, hindi lang ako.

Saglit pa kaming nag-usap sa kung anong mga dapat asahan sa muling pagbubukas ng klase bukas. Kung paanong ang normal ay hindi na talaga normal at kung paano rin magpapanggap ang lahat na normal ang

pagiging hindi normal.

Natapos ang tawag nang mapansin ni Tonet na pasado alas-nuwebe na at kailangan na rin niyang tapusin ang Daily Lesson Log na gagamitin niya para bukas.

Ang huling sinabi niya, “Kaya natin ‘to.”

Positibo. Nag-uudyok na patatagin ang loob at buong-tapang na harapin ang bukas. Ang ganda sana. ‘Yon nga lang, matagal na namang naiba ang ibig sabihin ng pangungusap na ‘yon sa diksyonaryo naming dalawa.

Ibinalik ko ang buong atensyon sa screen ng kompyuter at sinubukan uling tumipa.

Activity.

Bura-bura.

Let’s Practice. Question One. Find the value of x if ...

Muling kumurap-kurap ang cursor. Nablanko ang utak ko. Na naman. Punyeta.

Sinapo ko ang noo ko saka sumandal sa kinauupuan. Lumangitngit iyon nang maglapat ang likod ko at ang matigas na kawayan. Unti-unti, ipinikit ko ang mga mata ko, hindi para magpaduyan sa antok, kundi para mag-isip.

Tinalunton ng diwa ko ang mga nangyari sa nakalipas na dalawang taon.

Ikalabinsiyam ng Marso nang unang idineklarang wala nang pasok ang mga bata sa pampubliko at pribadong paaralan dahil sa banta ng COVID. Mabuti na lang, patapos na ang taong-panuruan. Nakaraos nang kahit papaano, mapayapa.

Hindi na kami nagkita-kita ulit pagkatapos. Katulad sa iba, ipinakilala sa amin ang *Work-from-Home setup*. Sa bahay lang ang trabaho, mas magaan daw ang buhay, di na maiipit sa trapik.

Noong umpisa, totoo namang ramdam ko ang gaan. Sa sobrang gaan, kami ng mga katrabaho ko, nakahanap pa ng bagong pagkakaabalahan. Naging instant plantito at plantita, naging animal lover, natutong mag-drive.

Isang buwang ganoon ang kalakaran. At sa isang buwan ‘yon, sabi ko, okay rin pala ang ganito, may ginhawa, kahit papa’no. Nagagawa ang mga bagay na gustong gawin dahil may oras sa paggawa ng mga iyon. Hindi

agabro

kailangang pumasok nang maaga para lang umuwi nang dis-oras ng gabi. Malaya.

Pagpasok nga lang ng ikalawang buwan ng lockdown, biglang nagbago ang mundo. Nagising ako isang araw na parang binuhusan ng malamig na tubig.

Ilang beses kong binasa ang text na natanggap ko mula sa isang dating estudyante.

“Mam Pat kakapalan q na po muka q. baka po pede umutang kahit 100 lang walang 2x n po tloga kami mam nawalan po trabaho si papa sori po mam kau lang po naisip qng pede lapitan”

Agad akong tumipa ng sagot: *“Nandiyan ka ba sa inyo? Idaan ko yung pera.”*

Sa isip ko, aabutan ko siya ng limang daan. Hindi na kailangang bayaran. Pilit kinumbinsi ang sariling hindi man sapat ang maibigay ko, makatutulong pa rin iyon.

Pero ang totoo, nabagabag ako. Nabagabag ako ng mga multong pilit kong tinakasan at hindi nilingon noong unang pumutok ang balita tungkol sa pandemya at inanunsyo ang malawakang lockdown sa bansa. Nabagabag ako ng mga boses na hindi ko pinakinggan dahil mas nangibabaw ang sayang dulot ng gaan na noon ko lang naranasan.

Nahiya ako sa sarili ko. *“Tangina. Anong klaseng guro ba ako?”*

Naging palagian ang pagbisita at pangungumusta sa akin ng tanong na iyon—lamat sa aking pagkatao. At ang nakakatawa, hindi nagtapos do’n ang mga tinik na dumusta sa akin bilang guro. Hindi natapos sa palaisipan kung mabuti ba ako o masama. Hindi tumigil sa tagpong iyon ang mga tanong. Nadagdagan pa nga nang nadagdagan at nadagdagan pa ulit, lalo na nang inanunsyong kahit anong mangyari, itutuloy ang pagbubukas ng klase nang bandang Oktubre.

“No student shall be left behind. Education for all.” Punyetang mga islogan, nakakasuka.

“Gawin n’yo na ang modules ninyo. Target natin na makatapos nang mid-August. Ipapa-screen pa natin ‘yan sa committee bago i-release,” naalala kong sinabi ng Principal namin isang hapon, buwan ng Hulyo.

Doon nagsimula ang kalbaryo ng paggawa ng modyul, ni walang

naganap na ibayong paghahanda. Meron naman pala—sandamakmak na free Zoom webinar nga pala ang ipinasa sa amin at kasama sa obligasyon namin ang dumalo. Kesehodang Sabado ‘yan o Linggo, US time, UK time, o kung ano mang time na ang katumbas sa atin ay gabing-gabi. Walang magagawa, kailangang daluhan.

Binawi ang lahat ng gaan na naramdaman ko noong unang buwan ng lockdown. At hindi lang basta binawi, siniguro pang hindi ko na mararamdamang buhay pa ako. Tuluyan nang nawala ang harang na naghihiwalay sa personal na buhay at trabaho. Ang bawat araw ng Linggo na dapat ay araw ng paglalaba, naging araw ng Zoom workshop at paggawa ng modyul para maihabol sa deadline.

Sa panahong ‘yon naglabasan ang mga paskil tungkol sa mga guro. Katulad daw ng mga Healthcare worker, bayani rin kami. Matagal ko nang natanggap na ang mga taong tinatawag na bayani sa bansang ito ay ang mga taong walang-ibang magawa kundi tumango, um-oo, at pumayag sa pang-aabuso.

Ang Pilipinas ay isang bansang mapang-abuso. Kasalanan ko rin nga siguro. Noong pumasa ako sa licensure exam upang maging guro sa sekundarya, limang taon na ang nakalipas, alam ko nang digmaan ang susuungin ko. Binalaan naman ako ng mga tao sa paligid, wala raw pera sa trabahong ito, puro pagdurusa. Papasok kang buhay na buhay, uwi kang sugatan o baldado o lupaypay.

Nang tuluyang magbukas ang taong-panuruan, ni hindi ko alam kung paano magsisimula. Alam kong hindi pa ako handa at hindi lang ang mental na aspekto ng pagiging handa ang tinutukoy ko—hindi ako handa sa lahat. Paano harapar sa bata? Astang vlogger ba dapat? Astang Dora? Astang Steve ng Blue’s Clues? Batibot?

Kinuwestiyon ko ang kakayahan ko bilang guro. Natakot na baka hindi na ako epektibo kung nakakahon na sa birtuwal na mundo.

Unang araw, kapaan. Naramdaman ko ang parehong pakiramdam nang unang beses akong tumuntong sa silid-aralan upang magturo. Tutok na ang electric fan sa mukha ko ngunit panay pa rin ang paypay sa sarili gamit ang kamay. Nang magsalita ako, garalgal na “Good morning” ang lumabas. Pinindot ko agad ang mute. Lunok nang ilang ulit sabay dampot sa

agabro

nakahandang baso ng tubig sa gilid.

Umakto akong parang walang nangyari pagkatapos. Bumati ulit ng magandang umaga at masiglang sinimulan ang diskusyon sa pagpapakilala. Pilit pinasaya ang boses. Pilit kinumbinsi, hindi lang ang mga bata, kundi pati ang sarili, na maayos ang lahat, na okay lang ito, na masayang magturo kahit ang nakikita ko lang sa screen ay ang unang letra sa pangalan ng mga estudyante, na nakalagay sa loob ng isang bilog. Walang nagbubukas ng kamera at hindi mabilis ang sagot sa mga tanong. Hindi ko nga sigurado kung may kausap pa ako. Lahat naninibago. Pero sige, ayos lang ito. Okay lang ang lahat. Kahit sa loob-loob ko, “Tangina. Hindi okay ‘to.”

“O, Patring, ngiting-ngiti ka kanina. Ano ga’t sambakol na ang mukha mo ngayon?” Naalala kong komento ng nanay ko nang makita niya kung paano nabura, pagkatapos na pagkatapos ng klase, ang ngiti ko.

Hindi ko siya sinagot. Uminom lang ako ng tubig, sinuklay ang buhok gamit ang kamay, huminga nang malalim, at ngumiti. Tama, ‘wag kalimutang ngumiti ... at click, “Good morning, class! Kumusta kayo?”

“Ma’am, choppy po,” sagot ng isang bata. “Putol-putol po kayo.”

Sumenyas ako ng “saglit” sa pamamagitan ng pagtataas ng kanang kamay. Lumabas ng Zoom at pagbalik ay bumati ulit. Okay na raw, dinig na nila. Salamat naman.

Naging ganoon ang bagong normal para sa akin. Online class hanggang alas-tres, attend ng mga miting at hindi pa rin natatapos na webinar tungkol sa kung saan-saan, tsek ng mga ipinasang gawain at modiyul ng mga bata, gawa at pasa ng mga report at lesson log, tawag sa mga magulang na hindi kumukuha ng modiyul, home visit sa mga batang hindi kinakayang sumabay sa iba, at tambay sa Messenger hanggang madaling-araw, na may sangkaterbang group chat, kasama ang mga bata, mga magulang, at mga kapwa-guro.

Walang-katapusang pangamba. Walang-katapusang pagtuturo. Walang-katapusang pagsagot sa mga tanong. Walang-katapusang trabaho.

Lahat naman ng iyon, para sa mga bata. Dahil kung ako ngang guro, hirap na hirap sumabay, paano pa sila? Kung ako ngang guro, natatakot at may mga pangamba, e, di lalo na sila.

‘Yon nga lang, habang tumatagal, mas nadama ko ang pagod. ‘Yong

klase ng pagod na hindi na lang pampisikal, kundi nanunuot sa kaibuturan, umuugat sa diwa, nagpaparalisa sa sistema, at nanggigising sa madaling-araw. Mas naging mahirap para sa akin ang bumangon nang may ngiti sa labi. Mas nahirapan akong kumbinsihin ang sariling maayos ang lahat.

Muli akong kinumusta ng isang tanong: *“Anong klaseng guro ba ako?”* At nadagdagan pa iyon ng bagong kaibigan, *“May karapatan ba akong mapagod, magreklamo?”*

“Alam mo, same here! But at the end of the day, we are teachers. We have to act like everything is fine. Kahit nasusunog na ang building, kung saan tayo nagtuturo, kailangang kalmado pa rin, di ba? Kahit lumilindol, hindi puwedeng mag-panic. Pandemya, COVID, ‘Sus, easy, tuloy ang klase! Kaya natin ‘to,” sarkastikong pahayag ni Tonet noong araw na kinausap ko siya tungkol sa mga pangamba ko.

“Kaya natin ‘to kasi bayani tayo?” tanong ko.

“No! Kaya natin ‘to kasi wala tayong choice!”

Naaalala ko kung paano sumabog sa hangin ang halakhakan namin dahil sa sagot niya. Pinunasan ko ang umalpas na luha sa gilid ng mata ko habang sapo-sapo ang tiyan.

Mabuti na lang at may Tonet akong kaibigan. Pero hanggang kailan namin papasanin ang ganitong bigat? Hanggang kailan kailangang magtiis at magpanggap na okay lang ang lahat?

Napapitlag ako at natigil sa malalim na pag-iisip nang makarinig ng tatlong mahihinang katok mula sa pinto. Sinulyapan ko ang oras sa kompyuter—alas-onse na. Panay pa rin ang pagkurap ng cursor. Mabuti pa ang isang ‘to, walang-kasawaan, hindi napapagod.

Lumangitngit ang kawayang-upuan nang tumayo ako. Mabagal ang hakbang na lumapit ako sa bintana at sumilip.

“Sino ho ‘yan?” Kumurap-kurap ako para maaninag ang taong kumakatok sa labas. Nakita ko agad ang isang matandang babaeng hanggang balikang buhok, nakasuot ng asul na jacket, at naka-face mask.

“Ay, Ma’am, pasensya na po sa abala. Alam ko pong gabing-gabi na. Ako po, e, may itatanong la-ang. Nanay po ako ni Kian Demesa,” wika ng matanda nang marinig ako.

Nagmadali ako sa pagbukas ng pinto. Inanyayahan ko ang bisita

agabro

papasok ngunit ayaw niyang tumuloy. “Wag na po. Ako, e, mabilis lang din naman.”

“Ano ho ang sadya natin?” tanong kong may ilang dipang distansya sa pagitan namin.

“Si Kian po kasi, e, hindi pa nakakapagpabakuna. Wala pa po kasing slot. Nagpalista na naman po, ilang buwan na ang nakaraan, e, kaso nga la-ang, wala kaming kakilala sa barangay kaya ...” Tumikhim siya. Nag-iwas ng tingin.

Agad kong naintindihan ang ibig niyang sabihin. Walang kakilala sa barangay. Hindi priority. Aasa lang hangga’t puwedeng umasa.

Tumango ako. “Kung hindi pa ho nababakunahan si Kian, okay lang ho. Puwede pa rin siyang pumasok bukas. Nakasaad naman ho sa memo na ang lahat ay puwede nang magbalik-eskuwela. ‘Yon nga lang, ipapraktis pa rin ho natin ang minimum health standards at naka-mask pa rin,” paliwanag ko.

“Sige po, Ma’am. Salamat po, ha.”

Ngumiti ako nang magtama ang paningin namin. Hindi ko man nakikita ang kanyang labi, ang pagsingkit ng mga mata niya at pag-angat ng pisngi ang naging daan upang malaman kong nakangiti rin siya.

“Wala hong anumang.”

Ilang ulit pa siyang tumango bago umakmang tatalikod. Bahagya akong natigilan nang humarap siya ulit at nagsalita, “Ay, Ma’am ...”

“Ho?”

Tinitigan niya ako. Matagal. Yumuko siya saka humugot ng isang malalim na hininga. Nang muling magtama ang paningin namin, hindi na iyon naniningkit, nabura na ang ngiti. Napalitan ng ... sa basa ko ay kaba, takot?

“Magiging ...” Tumikhim siya. “Magiging maayos naman po ang lahat, ano, Ma’am?”

Kinagat ko ang labi ko. Walang makapang sagot.

Kung magiging tapat ako, siguradong ang lalabas sa bibig ko, “*Hindi ko ho alam pero malamang ho ay hindi. Hindi pa o baka hindi na.*”

Pero bilang guro, alam kong walang-puwang ang ganoong sagot sa ganitong usapan. Isa ito sa maraming pagkakataong kailangan kong itago

ang totoong nararamdaman. Isa sa maraming pagkakataong kailangang magpanggap.

“Oho ...” Muli kong kinagat ang aking labi, na parang may kung anong nakabara sa lalamunan ko. “Opo ... Siguro naman ho, magiging maayos ang lahat.” Sumabog sa bibig ko ang lasa ng kalawang.

Sa ikalawang pagkakataon, naningkit ang mga mata ng nanay ni Kian at umangat ang pisngi. “Sige po, Ma’am, salamat po talaga at pasensya na sa abala. Sa totoo lang po, e, kabado talaga ako. E, alam naman po nating kahit ang tagal-tagal na ng COVID na iyan, may mga nahahawa pa’t namamatay. Ako lang po, e, talagang nagdadalawang-isip na papasukin si Tutoy. Pero hayun nga po, mabuti at nakausap ko kayo. Pampalakas ng loob po, kumbaga.”

“Pampalakas ng loob ...” Nalalalahan ko pa rin ang kalawang.

Karampot na ngiti na lamang ang naisagot ko sa matanda. Naiwan akong nakatayo sa bukana ng pinto at hindi maintindihan kung anong dapat maramdaman.

May ilang minuto akong nag-ugat sa kinatatayuan bago ko tuluyang nakumbinsi ang sariling pumasok muli sa loob ng bahay. Nanghihinang sumandal ako sa upuang-kawayan at sandaling tumitig sa kawalan.

Sa harap ko ay nakasisilaw ang puting liwanag na nagmumula sa kompyuter at ang pagkurap ng cursor. Ginalaw ko ang mouse at sinimulang tumipa.

Mabagal. Paisa-isang salita hanggang sa makabuo ng panuto. Sunod naman ang mga equation, ang computation, ang answer key.

Ilang saglit pa’t nagtuloy-tuloy na rin ang bulwak ng ideya. Panay ang langitngit ng keyboard, walang-pahinga. Paminsan-minsan ay bumibilis ang pagtipa at biglang babagal, may ritmong nabubuo, humuhuni, kasabay ng bawat kong paghinga.

Dalawang taon na mula nang magsimula ang pandemya. Ngunit hanggang ngayon, hindi ko masagot kung anong klaseng guro ako. Hanggang ngayon, hindi malinaw kung mabuti ako o masama, magaling o hindi, totoong may silbi o kahihyan lamang sa hanay ng mga kaguruan. Pero ngayong gabi, may nasiguro ako. Ano’t anuman, magtatrabaho ako nang may dangal.

abao

Tinitigan ko ang natapos na presentasyon sa aking harapan. Sabay kong kinapa ang CTRL at S, pinagalaw ang mouse, at saka pinindot ang X sa itaas na bahagi ng screen. Nawala ang presentasyon. Napalitan ng litratong naghuhumiyaw sa kulay ng kalimbahin.

Nang mag-vibrate ang cellphone ko ay kinuha ko agad iyon at binuksan. Mensahe ni Beb sa aming group chat ang bumungad sa akin.

“Bat pakiramdam ko ang masasabi ko bukas pag maingay ang klase, “everyone, pls mute your mic.”

Napangiti ako at saka tumipa: *“ang isasagot nila ... mam choppy po kayo.”*